

RAPPORT
KULTURMILJÖUTREDNING SÄBYHOLM

2014-04-07

Uppdrag: 254657, Kulturmiljöutredning Säbyholm

Titel på rapport: Kulturmiljöutredning Säbyholm

Status: Förhandskopia

Datum: 2014-04-07

Medverkande

Beställare: BIMS Projektutveckling AB

Kontaktperson: Björn IM Svensson

Uppdragsansvarig: Anne Philipson Jancke, Tyréns AB

Handläggare: Fredrika Mellander Rönn, Tyréns AB

Kvalitetsgranskare: Therese Fast

Tyréns AB

118 86 Stockholm

Besök: Peter Myndes Backe 16

Tel: 010 452 20 00

www.tyrens.se

Säte: Stockholm

Org.Nr: 556194-7986

Innehållsförteckning

1	Bakgrund	4
1.1	Syfte	4
1.2	Riksintresse för kulturmiljövården	4
1.2.1	Fördjupat kulturmiljöprogram för Upplands –Bro kommun	5
2	Landskapets karaktär	5
3	Kort historik	7
4	Utredningsområdet	8
4.1	Fornlämningsbild.....	9
4.2	Från odlingslandskap till institutionsmiljö.....	10
4.2.1	1782.....	10
4.2.2	1909.....	11
4.2.3	1951.....	13
4.2.4	Områdets karaktär idag.....	15
5	Kulturmiljöanalys	16
5.1	Bärande karaktärer och samband.....	17
5.2	Riktlinjer för planering med kulturmiljön som resurs	17
6	Referenser	19

1 Bakgrund

Tyréns AB har fått i uppdrag att göra en kulturmiljöutredning över den fd Säbyholmsskolans område i Upplands Bro kommun. I området finns ett antal byggnader som hört till skolan, såsom äldre elevhem uppförda mellan 1910 och 1915, skolbyggnad och rektorsbostad uppförda 1912. Området är ägs idag av Säbyholms intressenter AB som köpt in skolans marker för att bygga bostäder i området.

1.1 Syfte

Syftet med utredningen är att göra en kulturmiljöutredning av det område som är tänkt att exploateras. I utredningen ingår en analys av områdets historiska utveckling med utgångspunkt från dagens landskap och bebyggelse. Utredningen innehåller en genomgång av det historiska kartmaterialet samt rekommendationer för planering med kulturmiljön som resurs. Området som i första hand är aktuellt för bostadsbebyggelse ingår i riksintresse för kulturmiljövården, vilket ställer stora krav på hänsyn och utformning av den nya miljön.

Utredningen syftar till att:

- Karaktärisera befintliga kulturmiljökvantiteter med utgångspunkt i det nutida men historiskt formade landskapet
- Ta fram mål och riktlinjer för bevarande och utveckling av områdets karaktärer och kvaliteter
- Fungera som ett stöd för möjligheten att planera med kulturmiljön som res

1.2 Riksintresse för kulturmiljövården

Utredningsområdet är beläget i ett större område som är klassat som riksintresse för kulturmiljövården (Låssa [AB 34]. . Riksintresseområdet omfattar hela den större dalgång där Säbyholm är beläget samt omliggande skogsområden och det löper i nordväst upp till mäljarstranden och i söder ner mot Säbyholmsviken.

Riksintressena definieras som områden av nationellt intresse och avsikten är att de ska hävdas i den kommunalafysiska planeringen och i andra beslut om markanvändning. Områdena ska skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada de värden som är av riksintresse. Riksintressena är alltså i vid mening uttryck för en restriktion, vissa verksamheter ska kunna styras undan för att undvika att värden i landskapet påverkas negativt. Till varje riksintresse hör en kortfattad beslutstext som är indelad i "motivering" och "uttryck för riksintresset", där uttrycken är de strukturer i landskapet som uttrycker riksintressets motivering. Beslutstexternas funktion är att kommunicera den kulturhistoriska intentionen för tillämpning inom kommunal planering.

Centrala begrepp i riksintressets motivtext:

- Fornlämningsmiljö
- Centralbygd
- Sockencentrum

I uttrycken för riksintresset:

- Rösaring med omliggande fornlämningar
- De stora gårdarna Säbyholm, Stora Ekeby och Toresta, med tillhörande anläggningar
- Odlingslandskapets storskaliga karaktär, arbetarboställen och torp
- Låssa kyrka med flera gravkor samt förhistoriska gravhögar på kyrkogården

I riksintressebeskrivningen nämns att Säbyholms naturbruksgymnasium ingår i området.

1.2.1 Fördjupat kulturmiljöprogram för Upplands –Bro kommun

År 2001 gjordes ett fördjupat kulturmiljöprogram för Upplands-Bro kommun, där det aktuella området presenteras med rekommendationer för ny bebyggelse och andra bestämmelser i området vad gäller anpassning till områdets kulturmiljövärden. I det fördjupade kulturmiljöprogrammet är rekommendationerna för området i stort att ombyggnation av befintliga äldre hus inte får leda till att husen efter modernisering liknar modern villabebyggelse. Vad gäller tilläggsbyggnader som garage mm ska enligt programmet lösas genom att dessa inryms i gemensamma byggnader, möjligen i f d ekonomibygnader. Vidare måste vägarna enligt programmet behålla sin karaktär av smala grusvägar och eventuell vägbelysning måste anpassas till områdets karaktär.

Vidare bör ett nyplanerat bostadsområde ha höga arkitektoniska kvalitetskrav, så att ny bebyggelse blir en god representant för vår tids årsring inom riksintresset. Kulturmiljöprogrammet föreslår Säbyholmsskolans område bör beläggas med områdesbestämmelser enligt plan- och bygglagen

Figur 1. Utsikt mot det storskaliga odlingslandskapet väster om Låssa kyrka.

2 Landskapets karaktär

Utredningsområdet är beläget i ett mosaikartat odlingslandskap i Upplands – Bro kommuns södra del. Området domineras av en större uppodlad dalgång med skogsbeklädda höjdparter som sträcker sig ut mot målarstranden i väster. Landskapet i dalgången är varierat med en böljande topografi och rik på landskapselement såsom öppna diken, åkerholmar och busk – och trädrader. Odlingsmarken präglas av herrgårdslandskap kring de båda herrgårdarna Säbyholm och Toresta, med storskaliga odlingsmarker, raka alléprydda vägar och parkanläggningar. Centralt i den öppna dalgången ligger Låssa medeltida kyrka på en höjd väl synlig från den omgivande dalgången. Karaktäristiskt för herrgårdslandskapet är också det stora antalet ädellövträd, både i alléer och kring gårdstomter, på impediment och i markslagsgränserna.

Ädellövträden bidrar till variation i landskapet och innehåller stora ekologiska och kulturhistoriska värden. Samtidigt berättar de om de historiska ägoförhållandena

Vägnätet är småskaligt och terränganpassat och löper företrädesvis i tidigare markslags – och ägo­gränser. Herrgårdarnas raka alléer löper genom den öppna böljande odlingsmarken och leder fram till de stora herrgårdstomterna. Bebyggelsemönstret är glest, och domineras av herrgårdsbebyggelsen i form av manbyggnader på gårdstomterna med arbetarbostäder och torp i skogsområden i produktionsmarkens utkant. Vid sidan av gårdsbebyggelsen finns endast få inslag av friliggande hus, villor och fritidshusbebyggelse.

Figur 2. Utsikt över utredningsområdets södra del mot Säbyholms ekonomibygnader och vattnet.

Det aktuella utredningsområdet med Säbyholmsskolan ligger i ett mindre långsmalt landskapsrum insprängt mellan större åkerholmar centralt i den öppna dalgången öster om Låssa kyrka.

Figur 2. Utredningsområdet ligger i ett småbrutet område centralt i den storskaligt uppodlade dalgången

3 Kort historik

Utredningsområdet med den tidigare Säbyholmsskolan är beläget i en bygd med lång bebyggelsekontinuitet och innehåller många stukturer som visar att området har haft stor betydelse för makthavare genom tiderna. Att området haft en särställning under förhistorisk tid framkommer av de unika förhistoriska lämningarna kring Rösaring, de många gravfälten och storhögarna från järnåldern. Under järnåldern stod vattnet ca 5 meter högre än idag och den större dalgång där Säbyholms herrgård är belägen var till stora delar vattenfylld. De högre partierna som inramar dalgången var strandnära områden som riktade sig ut mot Mälaren och den viktiga färdleden mellan Östersjön och det inre av mälaronrådet.

Mälardalens tidiga kristnande gav upphov till de många medeltida kyrkorna i Upplands Bro kommun. Låssa kyrka kan ha uppförts så tidigt som i slutet av 1100 – talet. Den strategiska placeringen i höjdläge i landskapet i anslutning till ett historiskt viktigt vägnät vid en större farled är typisk för de tidiga medeltidskyrkorna. På Låssa kyrkogård finns två gravhögar som visar på att platsen använts som begravningsplats redan under järnåldern. Att anlägga kyrkor på förkristna begravningsplatser var en genomtänkt strategi i kristnandet. Vid Låssa kyrka har det inte funnits någon kyrkby, utan kyrkan var troligtvis redan inledningsvis kopplad till en sätesgård vid namnet Låssa som ska ha legat i området under tidig medeltid.

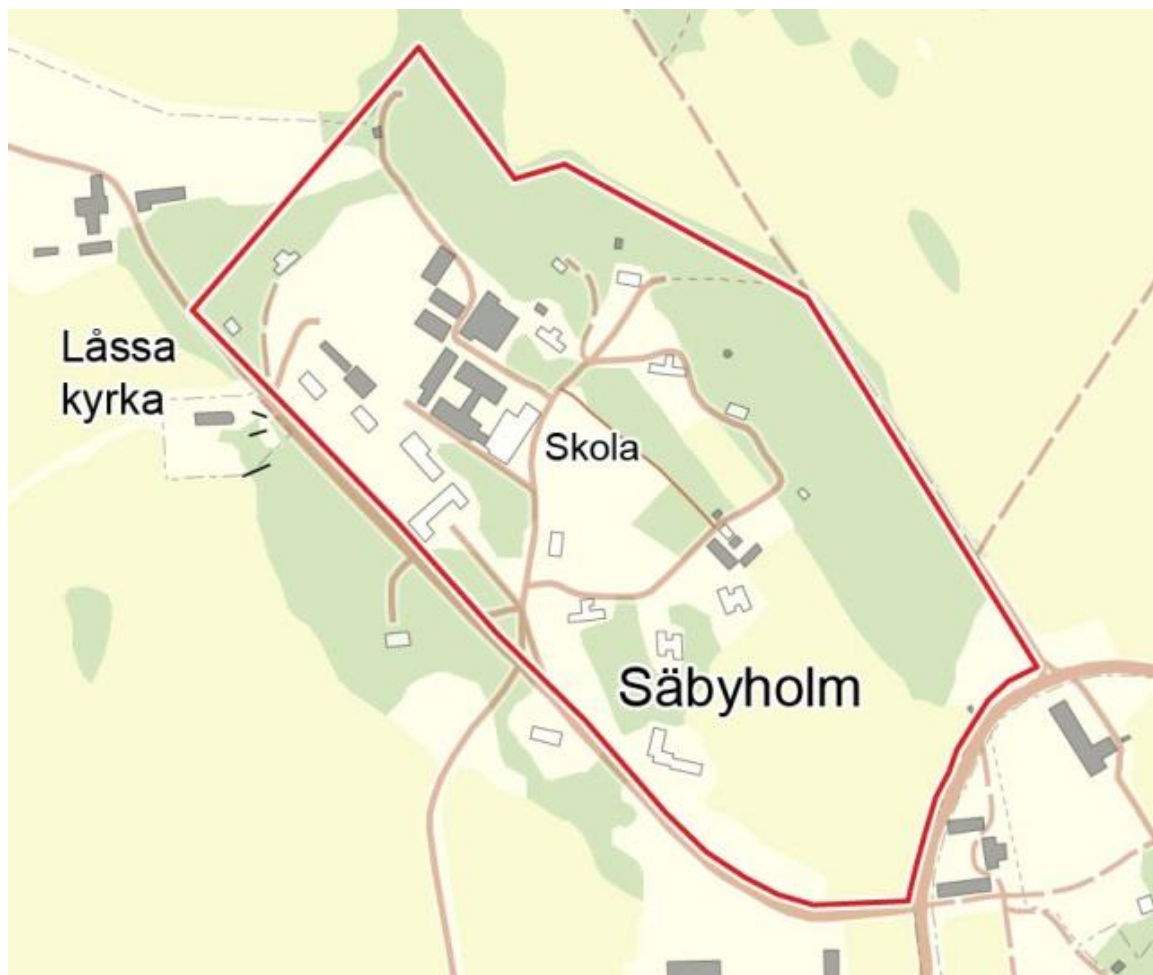
Figur 3. Sambandet mellan Säbyholms herrgård och Låssa kyrka manifesteras i landskapet med en allé från herrgårdstomten till kyrkan.

Säbyholms säteri grundades i mitten av 1600 – talet genom en sammanslagning av gårdarna Bärby, Edeby, Säby och Holm. Samma adelssläkt som ägde Säbyholm ägde även de närliggande säterierna Toresta, Ålbrunns och Ullevi. Efter en del ägarbyten såldes Säbyholms gård till Sunnerdahlska stiftelsen 1909 för uppförande av hemskola som skulle ge barn från staden tillfälle till några års vistande på landet. Stiftelsen köpte hela gården, vars ägor drevs av en förvaltare. Det område som nu är aktuellt för exploatering är själva skolområdet där skolverksamheten bedrevs, och präglas av skolans tidigare verksamheter. Området har använts för undervisningsändamål sedan starten och fram till 2013. Till en

början tog skolan emot ungdomar från sämre bemedlade familjer som skulle må bra av några års vistelse på landet och samtidigt få en praktisk och teoretisk yrkesutbildning. I början av 1970 – talet köpte landstinget skolan av stiftelsen Sunnerdahls praktiska ungdomsskola och namnet ändrades till Säbyholmsskolan. Nu förlades trädgårdsmästarutbildning till skolan, nya byggnader uppfördes och äldre renoverades och tillbyggdes. Mellan 2009 och 2013 fungerade skolan som ett naturbruksgymnasium i friskoleform och 2013 flyttade utbildningarna från Säbyholm.

4 Utredningsområdet

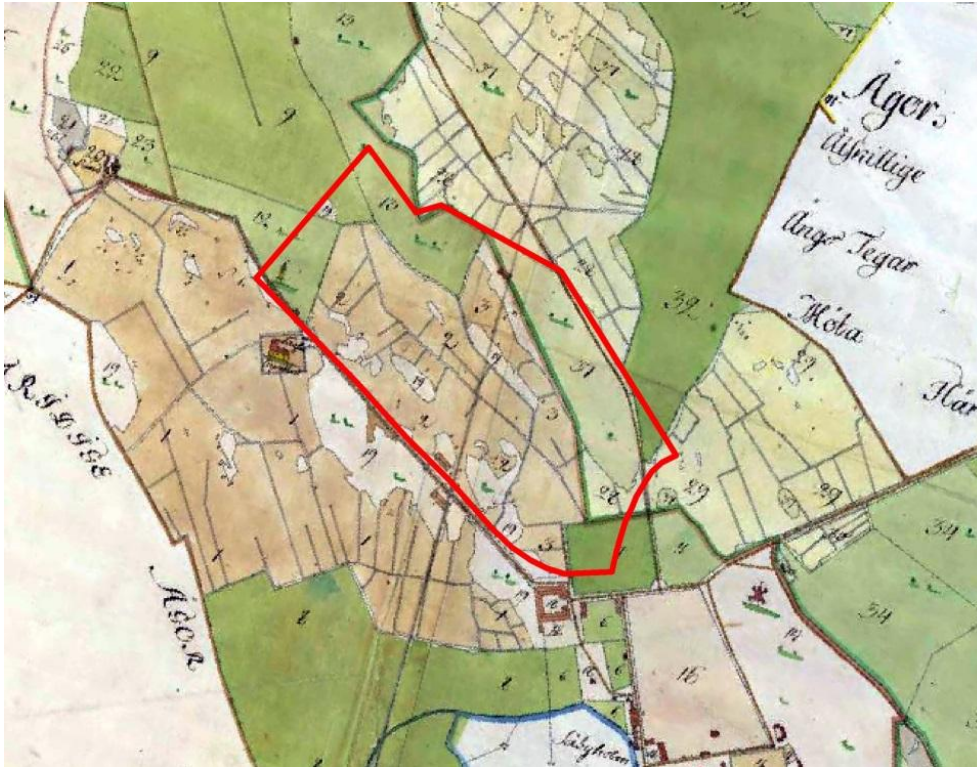
Det långsmala landskapsrum som utgör det aktuella utredningsområdet löper i nordväst – sydöstlig riktning och avgränsas av mindre höjdryggar i sydväst och nordost. Området består av en samlad miljö i ett insprängt mindre landskapsrum vid sidan av det omgivande fullåkerslandskapet. Inom utredningsområdet är landskapet varierat och uppbrutet. Ett öppet stråk löper centralt i området mellan höjdryggarna och avbryts ställvis av skogsbeklädda åkerholmar. Området präglas av den tidigare skolans verksamheter och bebyggelse och vägnät inom området har utformats efter skolans behov och det tidiga 1900 – talets ideal.

Figur 4. Inom utredningsområdet är landskapet uppbrutet och varierat.

4.2 Från odlingslandskap till institutionsmiljö

4.2.1 1782

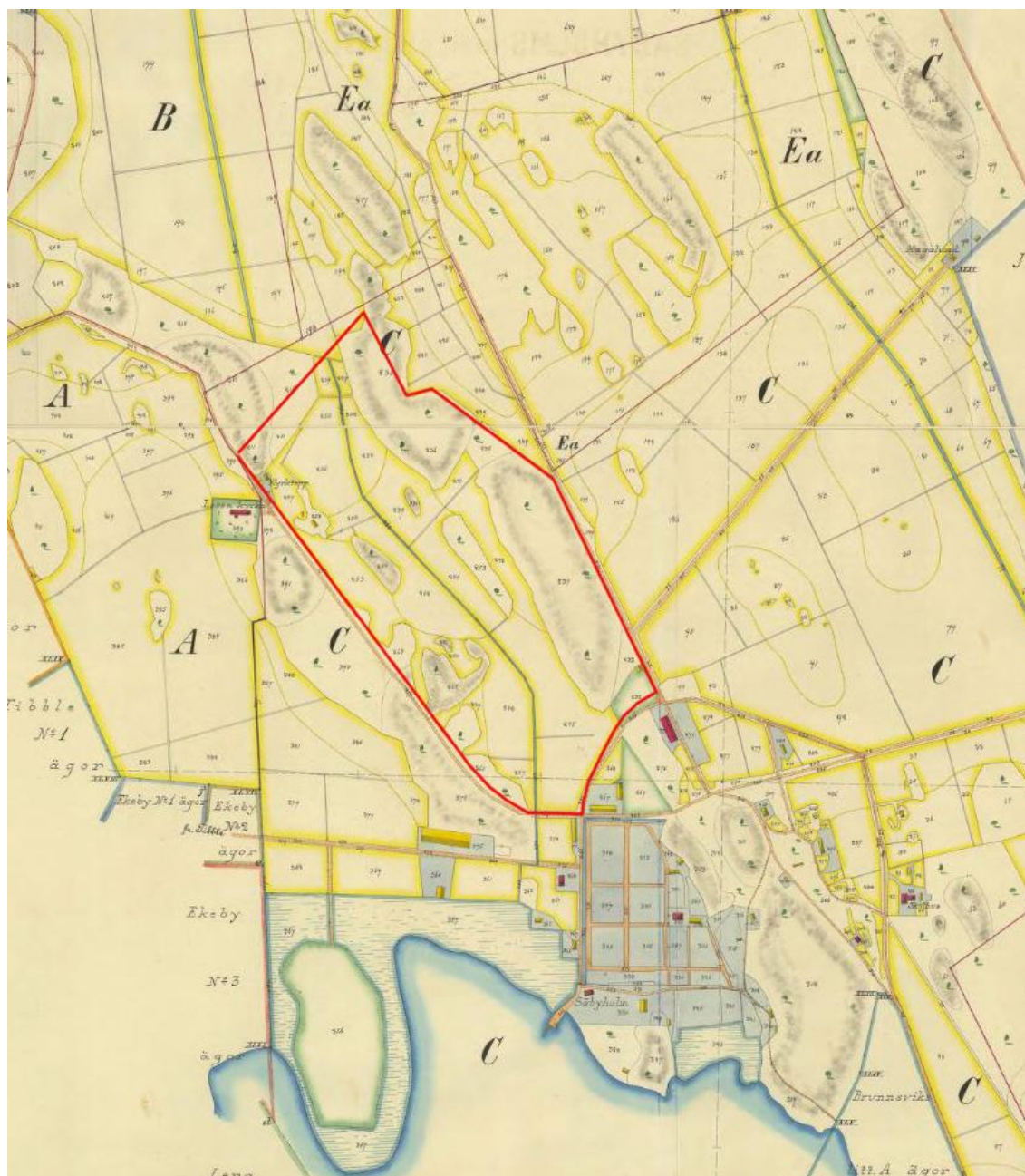

Figur 6. På storskifteskartan från 1782 är utredningsområdet en del av Säbyholms herrgårds åkergårde. Småbrutenheten i topografin inom området syns på kartan genom den höjdrygg i områdets sydvästra gräns där vägen till kyrkan går, och i en del större åkerholmar i odlingsmarken. Längst norrut i utredningsområdet är marken markerad som ångsmark, och den nordöstra mer höglänta delen i området är markerad som hagmark.

I slutet av 1700 – talet var utredningsområdet en del av säteriet Säbyholms odlingsmarker. Områdets lägre liggande partier mellan de båda höjdryggarna var uppodlade och odlingsmarken var uppsplittrad genom ett nät av diken och renar samt en del större impediment i odlingsmarken. De angränsande höjdpartierna användes till hagmarker och betesmarker och här var skogen gles med stort inslag av lövträd. De glesa skogsbrynen skapade gradvisa övergångar mellan inägorna och utmarken. På kartan från 1782 framgår tydligt hur den allékantade vägen löper från Säbyholms herrgårdstomt i rät linje upp mot Låssa kyrka, ett sätt för herrgården att manifestera sambandet mellan det världsliga och det kyrkliga frälset. Låssa kyrka var patronatskyrka till Säbyholms herrgård, vilket innebar att adelsmannen på gården hade föfoganderätt över kyrkans marker och rätt att tillsätta präst. Vägen är den gamla landsvägen, och löper sedan vidare ner mot Lindormsnäs herrgård i söder. Vagnätet i närområdet utgår på kartan från Säbyholms herrgårdstomt, och löper som i ett stjärnformigt mönster till angränsande gårdar. Den mindre bruksväg mellan Säbyholm och Toresta som idag löper i utredningsområdets nordöstra gräns var på i slutet av 1700 – talet en betydligt större väg.

Säbyholms huvudbyggnad låg vid denna tid i kartans södra delar, där texten *Säbyholm* är placerad i kartan. Det är en typisk placering för en herrgårds huvudbyggnad, i en skyddad vik intill en större vattenväg.

4.2.2 1909

Figur 7. På laga skifteskartan från 1909 är ängsmarken i de norra delarna uppodlad och utdikad, samt en del nya vägar har tillkommit i söder utanför utredningsområdet. Annars har få förändringar skett vad gäller markanvändningen inom området. När laga skiftet utförs har Sunnerdahls stiftelse köpt stora delar av de marker som hörde till Säbyholms herrgård, men ännu inte påbörjat utbyggnaden av skolan.

Mellan 1782 och 1900 – talets början har få förändringar skett i området. Med jordbrukets rationalisering försvann de små dikena som delade upp åkermarken. Små avvattningsdiken täcktes över, och större

utfalldiken grävdes ut för att skapa större, sammanhängande åkermarker. I utredningsområdet satte de många åkerholmarna begränsningar för odlingsmarkens utbredning. Bebyggelsebilderna och vägnätet inom området är desamma som på 1700-talet, med undantag av ett par ekonomibyggnader i anslutning till odlingsmarken. På platsen där Säbyholms huvudbyggnad var utsatt på kartan från 1782, finns på 1909-års karta endast en mindre byggnad. Någon egentlig huvudbyggnad finns inte längre kvar, det stenhus som är placerat vid vägen mot sjön har fått utgöra huvudbyggnaden. Invid den plats där huvudbyggnaden antas ha stått 1782 är en brygga markerad. Det är den ångbåtsbrygga som låg vid säteriet och som trafikerades i linjetrafik av ångbåtar till Stockholm från slutet av 1800-talet. Runt kusterna i Upplands-Bro kommun har det funnits en mängd ångbåtsbryggor som vittnar om det sena 1800-talets och det tidiga 1900-talets transporter. Bryggorna var anlagda på herrgårdarnas marker för att forsla människor och varor från de stora handelsträdgårdarna in till staden och Mälaronrådet. Under första hälften av 1900-talet hade även ångbåtstrafiken stor betydelse för det begynnande friluftslivet och de fritidshusområden som då började anläggas längs Mälarens kuster.

Figur 8. En av de ångbåtar som trafikerade Säbyholms brygga fick namn efter gården. Ångbåten Säbyholm trafikerade linjen under senare delen av 1800-talet.

4.2.3 1951

Figur 9. Ekonomiska kartan från 1951.

Den stora förändringen i utredningsområdet sker i början av 1900 – talet när utredningsområdet såldes av Säbyholm för att användas som utbildningsinstitution. Sunnerdahls hemskola anlades här 1909 och består av ett 20 – tal byggnader som uppfördes på höjdpartierna i det avgränsade landskapsrummet. Arkitekterna Ivar Tengbom och Sigge Cronstedt fick i uppdrag att rita Säbyholms hemskola, som byggdes ut 1910 – 1915. Den nya bebyggelsen anpassades skickligt till kulturlandskapet. De äldre husen har nationalromantiska drag med småspröjsade fönster och rödfärgad panel. Även brun – och gulmålad träpanel förekommer. Skolbyggnadens tegelfasad är slammad i en ljus kulör. Takformerna varierar, taken är täckta av lertegel. Flera av husen består av olika byggnadskroppar som fogats till varandra. Till viss del har de senare uppförda byggnaderna form – och färgmässigt byggts vidare på traditionen från 1910 – talet. Maskinhall, verkstäder och undervisningslokaler har dock en tydlig funktionskaraktär.

Figur 10. Flygfoto över delar av utredningsområdet från 1949. Källa: Stockholms länsmuseum

Elevhemmen är utspridda på höjderna och i dalgångskanterna, och skolbyggnaden placerades centralt i området. Bebyggelsen är oregelbundet placerad, ofta i högt i terrängen och riktade in mot de öppnare partierna med den centralt placerade skolbyggnaden. Centralt i området placerades även den verkstadsbyggnad och här anlades idrottsplan, tennisbana och handbollsplan. Byggnadernas placering är tydligt anpassad till den kuperade terrängen och endast i skolbyggnadens fall har odlingsbar mark tagits i anspråk för i den äldre skolmiljön. I anslutning till skolhuset anlades en park och genom området och mellan de olika byggnaderna anlades ett småskaligt och slingrande vägnät. Till elevhemmen hörde mindre trädgårdar, där eleverna själva skulle odla grönsaker till husbehov. Under perioden 1944 – 1970 ändrades stiftelsen till Sunnerdahls praktiska ungdomsskola. På kartan från 1951 syns tydligt det slingriga vägnätet som är kantat av alléer, och de utspridda elevhemmens oregelbundna placering i terrängen. Från skolans område har det anlagts en allékantad väg som löper söderut över åkergårderna ner mot mäljarstranden, där det finns en badplats i samma område som den tidigare ångbåtsbryggan var belägen.

Stora delar av den tidigare uppodlade marken i området används 1951 fortfarande för odling. Till stor del av åkerbruket ersatts av trädgårdsanläggningar och fruktträdgårdar i de centrala delarna, där det även har anlagts en idrottsplats. I områdets norra och södra delar är marken fortfarande brukad som åker.

4.2.4 Områdets karaktär idag

Figur 11. Ortofoto över området.

Från 1970 – talet, då landstinget tog över Säbyholmsskolan, och framåt har det skett en del större förändringar i området för att anpassa det till trädgårdsundervisningen. Ett par nya elevhem har uppförts, en ny skolbyggnad i vinkel mot den tidigare och en maskinhall, undervisningslokaler och verkstadsbyggnader är placerade centralt i området. De nya byggnaderna bryter mot områdets tidigare oregelbundna och terränganpassade struktur på flera sätt. De är placerade centralt i dalgången på tidigare odlingsmark och har genom sin regelbundna och strama utformning en mer industriell karaktär. I området finns även ett par större växthus knutna till den tidigare trädgårdsundervisningen. Det slingrande vägnätet som framkommer på kartan från 1951 är i stora delar bevarat, även om många av alléerna är borta. Det tidigare öppna stråket som fortfarande är tydligt på kartan från 1951, har idag till stora delar byggts igen av nya undervisningslokaler, verkstad, maskinhall och växthus. Även om ny bebyggelse och nya strukturer har tillkommit i området, är det fortfarande det tidiga 1900 – talets ursprungliga struktur som präglar området. Delar av de stora fruktträdgårdarna finns kvar idag och strukturen med öppen mark i de lågt liggande områdena med elevhemmen fritt placerade i den högre liggande terrängen är tydligt avläsbar i miljön.

5 Kulturmiljöanalys

Utredningsområdet präglas av den tidigare skolverksamhetens olika generationer i bebyggelse och inriktning. Men här finns även strukturer från tiderna före skolans etablerande, och dessa strukturer har till viss del utgjort ramar för områdets utformning. I söder gränsar området till det historiska vägkorset och den storskaliga gårdsbebyggelsen med ekonomibyggnader och arbetarbostäder vid Säbyholms gård bidrar till områdets jordbrukspräglade karaktär. Den under 1900 – talet nyanlagda vägen från skolans område ner mot vattnet binder ihop området med Mälarens strand .

Områdets långa bebyggelsekontinuitet och historia som tidigt maktcentrum är tydligt avläsbar genom flera generationer av maktsymboler i landskapet. Järnålderns höggravfält, Låssa tidigmedeltida kyrka och de stora herrgårdarnas omformning av landskapet med stora sammanhängande odlingsmarker, raka alléprydda vägdragningar, ångbåtsbrygga och ståndsmässig bebyggelse på gårdstomterna visar på områdets betydelse för den makthavande eliten genom historien.

Säbyholmsskolan är ett välbevarat exempel på en institutionsmiljö från det tidiga 1900 – talet. Den genomarbetade arkitekturen och medvetna gestaltningen av den ursprungliga miljön speglar tidens nationalromantiska ideal. Den nationalromantiska rörelsen med sitt hälsoideal och idealiserande av det enkla livet speglas också i skolans ursprungliga syfte – att välartade barn från fattiga familjer skulle få tillgång till det välgörande lantlivet och undervisas i praktiska yrken. Den tidiga institutionsmiljön är därmed även en socialhistorisk epok, med ett engagemang för samhällets mindre bemedlade och en romantisering av det rustika lantlivet och hantverket.

Förändringen i skolans inriktning genom åren kan avläsas genom tillbyggnader och förändringar från olika epoker i skolans historia. De stora frukträdgårdarna från områdets tidigaste fas har kompletterats med andra trädgårdar, växthus och experimentodlingar från den senare trädgårdsmästarutbildningen. Från det moderna naturbruksgymnasiets tid kommer maskinhallar och nytt växthus och den nya skolbyggnaden från 1980 – talet. I några fall har äldre byggnader rivits för att ge plats åt modernare, såsom den ursprungliga verkstadsbyggnaden.

Figur 12. Tidigt foto över Sunnerdahls hemskola. Området ligger högre i terrängen än det omgivande odlingslandskapet. Trots detta var den tidigare till största delen uppodlad och präglades av öppenhet och genomsiktighet.

5.1 Bärande karaktärer och samband

- Den raka allékantade vägen som löper från Säbyholms huvudbyggnader till Låssa kyrka som tillsammans vägsträckningen nordöst om området mot Toresta utgör axiala strukturer som visar på herrgårdarnas prägel på landskapet i området
- Sambanden mellan utredningsområdet och den omgivande odlingsmarkens storskaliga karaktär
- Bebyggelsens struktur, med bostadshusen fritt placerade på höjdparter kring de verksamhetsanknutna byggnaderna centralt i området
- Vägnätets struktur – det platsanpassade slingrande grusbelagda vägnätet inom utredningsområdet och det ålderdomligt präglade vägnätet i närområdet.
- Grönstrukturen inom utredningsområdet med fruktträdgårdar, experimentodlingar och arboretum.
- Mängden ädellövträd i alléer och kring gårdstomter, samt ekbeståndet på åkerholmar och i skogsbrynet som är en del av det herrgårdspräglade landskapet
- Bebyggelsens skala och utformning som träpanel, spröjsade fönster och tak täckta med lertegel

5.2 Riktlinjer för planering med kulturmiljön som resurs

- Sök inspiration i den befintliga bebyggelsestrukturen. Bevara relationen mellan den oregelbundna planstrukturen på områdets högre partier och det lägre liggande öppnare stråket centralt i området
- Nyttillkommen bebyggelse bör inte begränsa möjligheten att förstå den äldre bebyggelsemiljön som en funktionell helhet
- Sträva efter återbruk av befintliga vägar och stråk i den nya miljön
- Nyttillkommen bebyggelse bör inte begränsa befintliga siktlinjer mellan områdets olika delar
- Möjliggör bevarande av befintliga äldre ädellövträd inom området.
- Färgsättning och materialval på tillkommande bebyggelse bör anspela på befintligt byggnadsbestånd
- Den sparsamt bebyggda dalgången bör även efter exploatering uppfattas som ett öppet stråk
- Begränsa ny bebyggelse på odlingsmarken i söder, som är en del av herrgårdslandskapets storskaligt präglade odlingsmark.
- Sträva efter att följa landskapets formspråk, såväl vad gäller topografi som markslagets fördelning

- Sök möjlighet att återanvända formelement som trädgårdsstrukturer och odlingslotter i den nya miljön
- Sök möjlighet att förstärka befintliga stråk som visar på de historiska relationerna i området genom återplantering av alléträd mellan Låssa kyrka och Säbyholms herrgårdstomt.
- På vissa platser kan ett väl genomtänkt brott mot tidigare bebyggelsestruktur medverka till att framhäva den äldre bebyggelsen

6 Referenser

- Borkeby, Bengt (red). *Upplands.Bro från då till nu*. Mjölby 2006
- Prenzlau-Enander, Gabriele. 1991. *Upplands-Bro Kulturhistoriska miljöer*. Stockholm
- Stockholms läns museum. 2001. *Fördjupat kulturmiljöprogram för Upplands-Bro kommun 1999 – 2000. Kulturhistorisk utredning. Del 1 och 2. Rapport 2001:1*. Stockholm
- FMIS
- <http://gis.lst.se/lstgis/>
- <http://www.upplandia.se/>
- <http://www.ukforsk.se/>
- Häradseconomiska kartan över Stockholms län. 1859-63
Ådö J112-75-7
Kalmarsand J112-75-2.
- Lantmäterikarta över Lossa socken Säbyholm eller Edeby 1-4. Laga skifte. 1909
- Lantmäterikarta över Lossa socken Säbyholm eller Edeby 1-4. Storskite. 1782
- Ekonomiska kartan. Lindormsnäs J133-10H9j53. 1951
- Ekonomiska kartan. Bro J133-11Hj67. 1951